

ARANY JÁNOS

„TETEMRE HÍVÁSA“

~~Handwritten scribble~~

~~Handwritten scribble~~

FEJTEGETI

MOLLER EDE.

~~Large handwritten scribble~~

BUDAPEST,

AIGNER LAJOS.

45120

Budapest, 1878. Rudnyánszky A. könyvnyomdájából.

Arany János „Tetemre hívás“-a.

Az úgynevezett ordalia, istenitéletek (dei iudicia) leginkább az indusoknál dívtak s arra szolgáltak, hogy az isteni hatalom mintegy kiereszakolt közbenjárásával a vádlott vétkeisége vagy ártatlansága napvilágra jusson. Ezek valának a jogi eljárás, a törvényszéki megidézés és ítéletmondás mai fogalmának kezdetleges formái. Bizonyos jelekre szorútlak az ítélet eszközlői a gonosz tett kitudásában, a melyeket úgy vélték a legalkalmasban elővarázsolni, ha az istenségre hivatkozással megszentelik működésüket, a mit is abban a hiszemben végeztek, hogy isten nem hagyja cserben a büntelent.

A népek szomszédsága az őskorban, nem különben vándorlásuk az ókorban, fölötte előmozdítá intézményeik s egyebek között vallásuk kölcsönös elsajátítását. Ma, midőn a tudományok előhaladott állásponjtja és nézete minden fajt egy

őslénytől iparkodik eredeztetni, még inkább bizonyítja amaz állítást, mert föltételesen elfogadjuk, hogy az emberek szintén közös őslénytől származnak, a mi ismét arra a következtetésre visz, hogy a népek valaha egy családot képeznek vala. Ha egy családot képeztek, természetes hogy erkölcsaik, szokásaik ugyan egy alapból fejlődtek s rá mint egészre azonos jelentőséggel és hatással bírtak. Ez erkölcsök és szokások, míg ez eredeti és első népcsalád szét nem oszlék, még fejlődésükben, szaporodásukban sem mutathattak nagyon eltérő különbségeket; a mint azonban szétoszlék, egyes ágakra szakadt s többé együtt nem maradt, hanem különféle tájak felé elvált, az erkölcsök; szokások, intézmények az éghajlat, életmód, helyrajzi és természeti viszonyok ujdonsága következtében elváltoztak.

A vallás minden népnek legelső intézménye. A természet megfeyjthetlenségnek ¹⁾ látszó jelenségei önkénytelenül támaszták bennünk felsőbb lényeknek vagy lénynek megvoltát, hatal-

---

¹⁾ A hangzatosság s a szavak végtelen megnyujtásának elkerülése azt látszik kívánni, hogy a fosztó ragot hangzó nélkül csatoljuk a tőhöz, a mit a szabálynak megsértése nélkül akként tehetünk, ha a fosztó ragnak t-jét (tlan-tlen) el nem hagyva a tőhöz kapcsoljuk. Így ugyan két t jut egymás mellé, de minden esetre nyer a jó hangzás.

mát, rendező kezét. Ha az emberi nem őskorában csekélyebb számú egészet alkotott s szintén vallással bírt, a mit nem lehet megdönteni, akkor szétbomlásakor minden egyes tag magával vivé az új települő helyére, a hol egy ideig ugyan abban az állapotban veszteglett, de idők multával bizonyosan néhány új elemet fölvet, másokat, régieket elejtett. A vallás ezen ősz egységét még most is gyanítjuk, ha a különböző népeket összehasonlítjuk. A több századig egymás mellett lakott népek legjobban tüntetik fel intézményeik egykori azonosságát. Ez a körülmény azonban teljesen idegen törzsi népekre is volt áthasonlítással; így a régi magyarok vallásában is találunk a perzsák és indokéval hasonló tüneményeket s a többi között az istenítéleteket.

Ezek számosak voltak, így a keresztítélet (*judicium crucis*), a tűzpróba (*j. ignis, probatio per ignem*), a vízpróba (*j. aquae*) stb., melyek egy-ketteje a görögöknek sem volt ismeretlen, sőt egy más neműről Mózes is emlékezik negyedik könyve ötödik fejezetének 12—28. versében, a hol a megtévedt nőnek sós víz ivása és különös hatása van rendelve bűnössége vagy ártatlanságáról tanúskodni. A legtovább tartá fen magát a tetemre hívás (*jus feretri v. cruentationis*), mely abban állott, hogy a megöltnek gyil-

kosát vagy ha erre nem akadtak, a gyanúsokat a kitett holttesthez idézték, a melynek sebét, sőt olykor köldökét is meg kellett tapintaniok; ha a seb újra vérzeni kezdett, vagy csak habzani is a holtnak szája, rá olvasák a bűnöst s tagadása esetében hozzá fogtak kínzó vallatásához. Ez istenítélet a németeknél maradt fen legtovább (a 18. század közepéig), noha már Lajos (816.) tiltá el az istenítéleteket mint keresztyénteleneket.

Már a németek nemzeti eposzában a Nibelungokban fordul elő a tetemre hívás jelenete, midőn Sigfrid sebének vérzése megújul gyilkosának Hágennek hozzá közeledtére,

. . . . Krimhilda szóla most:

„Ki ártatlan? megtudni könnyű a bizonyost,
Csak a koporsó mellett álljon meg egyszerűn
S az igazság azonnal nyilvánással kitűn.

Mi gyakran megesett már, esék itt nagy csoda,
Mihelyest a megölthöz a gyilkos áll oda:
Azonnal minden sebje megint vérezni kezd.
Most is hogy Hágén ott állt, látá mindenki ezt:

Hogy vért a nyílt seb újra, bugyanva, bőven önt.
Lett erre siralom, jaj, nagyobb mint azelőtt.¹⁾

Jókai „Varchoniták“ című regényében gaz,

1) Szász Károly. Tizenhetedik kaland. 192. l.

fondor eszközül használja a tetemre hívást az egyik szereplő, mely alkalommal így írja le azt: „A varchonitáknál ősi szokás, hogyha valakit meggyilkolnak s gyilkosa nem ismertetik, a holttestet a legközelebbi rokon ravatalra fektetve fölviszi a chagán elé s felhívja mindazokat, a kikre gyanúja van, hogy kezüket a holt sebére téve esküdjenek meg, hogy halálában nem vétkesek. Ha a seb vérzik, az azt jelenti, hogy a gyilkos tette rá kezét. E törvény szék a zomotor, halálújítás.“

„A tetemre való felhívás és halálújítás is — mint Kállay Ferenc írja (A pogány magyarok vallása 124. l.) — magyar pogány szokás vala a székely szokásbeli törvények arról a 13. pont alatt így emlékeznek: „a kit megölnék, tetem emelésben három forint a bíróé, ezt a gyilkoséból fizették, de ha azon meg nem vehetné is, de az övéből meg kell fizetni.“ Egybeköttetésben áll e törvénnyel az 1594. febr. 2. Gy.-Fehérváron tartott Erdély országgyűlés végzete is, mely pogány szokást végre az Aprob. Const. P. V. Edict. 54. imez felvilágosító magyarázattal töröltt el: „a gyilkosságnak casusában az a régen bejött s a kereszténységhez nem illendő szokás, mely miatt a holt test sok ideig a föld színén tartatott, úgy mint a mely mondatott tetemre való felhívásnak

és ugyan akkor való hitfeladásnak azért való fizetéssel együtt, viszont a mely halálújításnak is hívattatik, mindezek a székelység közül in-perpetuum tollálatnak.“

Az istenitéletek általában mindig bizonyos szertartás kíséretében mentek végbe. Tudjuk azt, hogy a keresztyén vallás meghonosulásakor mily soknemű tisztséget ruháztak a papokra, a miért nem meglepő, hogy a megmaradt és gyakorlott istenitéletek egy részének végrehajtását rájuk bízták. Azonban nem csak ezekben hivatalkodtak. Sz. István király mindig körébe vonta az egyháziakat s a végintézeti pörökön kívül a házasságiakat is az egyházi székek engedte át. A legtöbb esetben maga a király járt el az ítéletekben, de ha ügyei a megjelenésben akadályozák, arra szánt egyének helyettesíték személyét. „A király nem mehetése esetében volt két megyei bíró (judices megalis), kik a kisebb ügyeket végezték s ítéletökért egy évig jót álltak. A törvénybe idézés a főbb bírák részéről hihetőleg pecsétküldés által történt, az alsóbbakéról közkiáltók (praeco) által, kiknek feje minden megyében főpraeconak neveztetett. Az ítéletek prisz-taldok (ez olasz szóból presto-kész és aldio-alsóbb rangú személy) által hajtottak végre.“ (Magyar-

ország története kül. tekintettel a jogi fejlődésre.
Bocor István. 1861. 52. l.)

A tetemre hívást szintén szertartással és papok végezték, még pedig leginkább templomban, a mit a Nibelungok ugyanazon énekének két versszaka bizonyít:

Az éj elmult e közben; szürkült a pitymalat.
A gyászkiiséret most a templom felé haladt:
Oda vivék a testet; Krimhild elől mene:
A mennyi jó barátja, mind sírva ment vele.

Hogy a templomhoz értek: hány harang zúga ott!
Papok karénekeitől a lég hogy búga ott!
Eljött Gunther király is erős vitézivel;
Zord Hágen is. Hejh, ezt már miért nem hagyta el?

Arany János, a ki egyik újabb költeménye tárgyául a tetemre hívást szemelé ki, nem templomban, hanem a meggyilkolt apja házában hagyja lefolyni a tényt, a mi azonban a jellemek alakulásának tekintetéből itt nemcsak elnézhető, hanem épen kívánatos. Ő, ki bizvást kimondhatjuk — legnemzetibb költőnk és pedig mind tárgyra, mind felfogásra nézve, e költeményében ugyancsak régi alakjában jelenik meg előttünk s oly alapot kölcsönzött neki, mely ujságánál fogva is általános érdeket keltett. Egy alig ismert vonását leplezte le őseinknek s így egygyel ismét több érdem

disziti becsben, szépségben dús költészetét. Ez új alkotása szintén azon műfaji tökélyű költeményei közé tartozik, a melyek már annyi elismerést arattak s el nem muló tetszésben részesülnek. Ballada ez a műve is és eszméje: a szerelmi önzés kacér hivalkodásának bűnhődése.

Az egységes összhang kedvéért ide iktatjuk a költeményt a maga összefüggő alakjában.

Tetemre hívás.

A radványi sötét erdőben
 Halva találták Bárci Benőt.
 Hosszu hegyes tör ifju szivében,
 „Ime, bizonyság Isten előtt:
 Gyilkos erőszak ölte meg őt!”

Kastelyába vitette föl atyja,
 Ott letevék a hűs palotán;
 Ki se terített, ki se mosatja:
 Vérben, a hogy volt nap nap után
 Hever egyszerű ravatalán.

Állata örzeni négy alabárdost:
 „Lélek ez ajtón se' be, se' ki . . .“
 „Hátha az anyja, szép huga már most
 Jönne siratni?“ „Vissza! neki;
 Jaj, ki parancsom, élve, szegi!“

Fojtva teremről rejti teremre
 Halk zokogását asszonyi bú. —
 M a g a, pecséttel „hívja tetemre,“

Kit szemre vesz, olyvként, sanda gyanú.
Legyen a seb vérzése tanú.

A palotát fedi fekete posztó,
Déli verőn nem sűt oda nap;
Áll a tetemnél tisztí pörösz tó,
Gyertya, feszület, kánoni pap;
Sárga viaszfényt nyughelye kap.

„Jöjjenek ellenségi, ha voltak!
Jő, kit az apja rendre nevez;
Hiába! nem indul sebe a holtnak
Állva fejénél az, vagy emez:
Gyilkosa hát nem ez . . . újra nem ez.“

„Hát ki? . . .“ riad fel Bárci sötéten,
„Boszulatlan nem foly ez ősi vér;
Ide a gyilkost! . . . bárha pecsétem,
Váddal az önnön szívemig ér:
Mindenki gyanus nekem, a ki él!“

Jöjjenek úgy hát ifju baráti!“
Sorra belépdél sok dalia:
Fáj nekik a hőst véribe látni
S nem harc mezején elomlania.
Erre se vérzik Bárci fia.

„Jöjjön az udvar! apřaja, nagyja . . .
Jöjjön elő Bárc, a fa'u, mind!“
Meggőnyezetlen senki se' hagyja,
Kedves urára szánva tekint.
Nem fakad a seb könyre megint.

„Jöjjön az anyja, hajadon huga!“

Künn a leány, már messze, sikolt,
Anyja reá rogy, öleli bűgva :

Mindre nem érez semmit a holt,
Marad a tört vér — fekete folt.

„Jöjjön utolszor szép szeretője,

Titkos arája, Kund Abigél!“

Jö ; — szeme villan s tapad a törre ;

Arca szobor lett, lába gyökér.

Sebből pirosan buzog a vér.

Könnye se' perdül, jajja se hallik,

Csak oda kap, hol fészkel az agy :

Iszonyu az, mi oda nyilallik

Döbbenet által a szív ere fagy :

„Lányom, ez ifju gyilkosa vagy.“

Kétszeri mondást — mint lebüvölten —

Hallgat el, aztán így rebegi :

„Bárci Benőt én meg nem öltem

Tanum az Ég, s minden seregi!

Hanem a tört én adtam neki.

„Birta szivem már hü szerelemre,

Tudhatta közöttünk nem vala gát :

Unszola mégis szóval : „igenre“,

Mert ha nem : ő kivégzi magát.

Enyelgve adám a tört : „nosza hát!“

S vadul a sebből a tört kiragadja,

Szeme szokatlan lángot lövel.

Kacag es sír fen villogtatja
 S vércse-visongással rohan el.
 Vetni kezét rá senki se' mer.

Odakinn lefut a nyílt utca során,
 Táncolni, dalolni se' szégyel;
 Dala víg: „Egyszer volt egy leány
 Ki csak úgy játszott a legénnyel,
 Mint macska szokott az egérrel.

Bárci Benő lelke mámoros odaadással szereti vala Kund Abigélt titkos aráját, a ki azonban szerelmét nem viszonzozza ama bájteli föllengző hévvel, a melylyel az rajta csüng s minőt benne édelgő buzdulással ébreszteni törekszik. Az érzelmek e remegő vágyakodása Abigélben csak hiú öntetszelgést, szerelmi elbizakodást, könnyelmű önhittséget táplál, a mely hizeleg neki, elkábítja őt s szíve büszkeségét annyira fölingerli, hogy eltántorúl s gerjedelmei nemességének elnémitásával egyedül önimádásába merül. Kéjeleg kedvese hódoló, szent nyilatkozataiban, a melyek behatnak ugyan keblébe, de hasonló hangokban föl nem melegülnek. Bárci vallomást áhítoz s Abigél hallgat, gyönyört szíva kedvese szavaiból, kínos ömlengéséből, fukar élvezetet sajátolva kölcsön, de rejtőző érzelmeiből. Benő, Abigél szeretik egymást, míg azonban Benő üdvét a szerelem áradozó, fesztelen nyíltságában keresi,

addig Abigél a szerelmet magába fogadja és viszonozza is, de ajkai szorosán lecsukvák s szerelemről nem szólnak. Karjai ölelik ugyan Benőt, szíve azonban nem vallja meg, nem árúlja el mi dobogtatja. Teljesen átengedi magát Benő gerjedelmei rohamosságának, szívök csapkodó hullámai egymásba ömlenek, csakhogy Abigél nem nyujt szóló bizonyítékot belseje igaz állapotáról.

Az ember addig nem hisz, míg meg nem győzik; meggyőzni pedig valakit szó nélkül lehetetlenség. Tagadhattlan, hogy a tett kétségbevonhattlan tanujele meggyőződésünk, gondolataink, elveink mivoltának. De kihez vonzódunk inkább? Ahhoz, a ki tesz s nézeteit, érzelmeit, indító okait tettének elburkolja vagy a ki ellenkezőleg a kettőt helyesen egybe kapcsolja? És nem fogjuk-e az elsőt ridegnek, érzéketlennek, sőt önzőnek tartani, noha gyakran nem az, úgy a magán mint a nyilvános életben, úgy a politikai mint a tudományos téren; az utóbbit pedig kedvesnek, szeretetre méltónak, előzékenynek, noha gyakran e sajátságok mögött jó adag képzelgés lappang? Az elzártság, a magába vonulás nincs ingyére az embereknek, a kit tisztelnek szemtől-szembe látni, vele találkozni is óhajtanak. Különben kevélységgel, rátartósággal, megvető ke-

vésre becsüléssel vádolják s kiszolgáltatják éles gúnynak, legjobb esetben hideg közönynek, mely legtisztább céljaitól is el s nem ritkán ellenök fordul.

A szerelemben e tapasztalat a végsőig fokozva érvényesül. E kölcsönös viszonyból, két kebelnek, két természetnek legközelebb rokonságából eredő indulat épen nem tűrheti az egyik fél hallgatagságát. Addig míg ajkunk a szeretleket kéjesen el nem suttozta, a másik fél bizalmatlankodik, kétkedik, örületesen vergődik, mert gyanakodik, ámitástól, csalástól retteg. A vallomás, pecsétje két szív szerelmi szerződésének, mely a csókban forrössze.

Abigél és Benő csókja csak buborék vala, mely a csattantással szétpattant. A holtomiglan tied nem akart Abigél ajkáról le válni, pedig ezt, csak ezt sürgeté Benő kimondhattlan heveséggel. S Abigél hallgatott. Igéző mosolylyal kárptlá Benőt izgalmas könyörgéseért, zabolátlan követeléseért. Benő, a ki eleintén Abigél tartózkodásában leányos szemérmert gondolt, most nem látott e tagadásban egyebet érzéketlen játéknál, szeszélyes szórakozásnál, kiszámított elmeháborító faggatásnál. Ez idegrázó csalódás vala. Édes szavakkal, csábos ölelésekkel, részegítő csókokkal valakit a szédületes űr széléig csalogatni s

azután ugyan őt gúnykacajjal belelökni. Benő elbódult. A szomjúságot nem lehet üres pohárral eloltani s Abigél csak azt nyujtott. A kebel, a mely boldogságát csupán egy tárgyban leli, elvesztével maga is oda vész. Benőnek Abigél volt mindene, Abigél merész színlelése megdermeszté szívét s életét haszontalanságnak tekinté. Ha már lelkét ő ölte meg, ölje meg testét is, ha a vallo- mást megtagadta tőle, talán nem tagadja meg a gyilkot. A megsebzett szívet a képzelet furiai zak- latják. Benő csak önbajával törődék, gyötrelme sokkal lázasabb vala, semhogy a női szív titok- zatos szervezetét vizsgálható.

Önmagáról itélt, a miért okvettlenül hibáznia kellett. S hogy Abigél sajátkezüleg tétovázás nél- kül adta oda a tört: Benő érzelmei tébolyító felhabzásában önmagát veszté el.

1. A radványi sötét erdőben

Halva találták Bárci Benőt.

Hosszu hegyes tör ifju szívében.

Benő, ki kedvesétől távoztakor az erdő el- hagyott sűrűjében, szemtanú elkerülésével, főleg azonban csalfa szeretője indokolatlanul sejtett gúnyhahótájának gyötrő gyanításától üzette ve- tett véget megbomlott életének, — ott hevert vérázottan, a rablók, gyilkosok kedvelt tanyáján,

a nem árulkodó sziklák és fák rengetegében. Nem egy hamar akadhattak tetemére, bár rokonai, atyja is fölkeresésére indultak. S midőn e helyen, e rémes magányban bukkantak rá, nem is lehetett másként, mint hogy orgyilkosságot képzeljenek. Kihült testének láttára atyja csak is így kiálthatott föl:

„Íme bizonyság isten előtt:
Gyilkos erőszak ölte meg őt!“

Az apai érzelem borzalmas megrendülése, e szörnyen váratlanul eset merevítő hatása, a körülmények nem ismerésének ijesztős volta mind olykép tömörültek, hogy az atya egyéb gondolatra nem is jöhetett, mint hogy fiát szándékosan megölték. De ez iszonyú tett azért nem fosztá meg eszméletétől. A mily hirtelen volt e szívrombólón gyászos esemény benyomása, ép oly rögtön támadt e jegesztő benyomás lázító visszahatása. Az egyetlen fiutód pótolhatatlan elveszte, föl-kelté e veszteség rettenetes megboszulásának némikép enyhítő kárpótlását. Az orgyilkosságot gyilkos elítéléssel sujtani, bakó halált osztogatni, ez volt az apai kín boszúkiáltása. Vért vérrel lemosni, embert embernek föláldozni, habár az apai érzelem nem is kap teljes elégtételt. Az ész elhatalmaskodik s a szív nem is keseregphet; ennek természetellenesen el kell hallgatnia, amaz

meg végnélkül garázdálkodik. S már ebben magában is rejlik vigasz, mivel a szív nem foglalkozhatik önbajával s szórakozik az elme fölvilanó, egymást hajtó képzeteivel. Bárci keservét elvonja a kutató nyomozás s fájdalom elviselhetőbb. Figyelme egy pontra irányul s már nem annyira a fájdalom mint inkább a boszú fürkésző indulata működik benne. Hozzá is fog azonnal ítélet látó föltevéséhez :

2. Kastélyába vitette föl atyja,
Ott letevék a hüs palotán;
Ki se terített, meg se mosatja:
Vérben a hogy volt, nap nap után
Hever egyszerü ravatalán.

A holt testet a maga állapotában viszik a palotába, hogy annál könnyebben, annál biztosabban járhassanak el a gyilkos megkerítésében. A legcsekélyebb változás, a vérnek leggyöngébb kiújulása kétségessé tenné az eredményt.

E két elbeszélő yersszakban a ballada tárgya még nem kezdődik, hanem a megtörtént esemény előadása bevezetésül szolgál hozzá. Így van ez költőnk Ágnes asszony című balladájában is, hol szintén nem a költeményben fordul elő a gyilkosság, hanem előzményét alkotja Ágnes lelki vihára kerekedésének, bűnös tudatából eredő bánatának, megőrülésének s így bűnhődésének. Jelen

balladában a gyilkosság szintén csak kiinduló pont s a cselekvény voltakép a következő versszakban veszi kezdetét.

Bárci boszúja a fájdalom és gyűlölet vegyült érzetéből alakúl. Fájlalja fia vesztét s gyűlöli, a ki e veszteséget okozta. Gyűlölete, nemcsak a legvégsőbb fokra hág, hanem irgalmatlan elkeseredéssé is válik, a miért nem is nyughatik, míg ellenségét föl nem hajszolta s kegyetlenül meg nem torolta.

Az elkeseredés épen az az indulat, a mely ha alapos, kiméletet nem gyakorol, más tekintetet nem tűr s még a legkedvesebb tárgyon is keresztül tör. A haragnak keserve ez, a mely a bántalomnak fölötte megérezett súlyát nem szenvedheti s addig tart, míg a bántalom vagy okozója létezik.

Az elkeseredésnek csak méltó tárgya lehet; s ha maga a tárgy lényegileg, tehát belső értékénél fogva alszerű vagy legalább kicsinyes, ártalmatlan, akkor ezt hatalomnak, külső dísznek, fénynek vagy kölcsön vett erőnek kell kísérnie, hogy elkeserülést szülhessen. Ez azonban már módosít rajta, a mennyiben a sarcasmust, a harag gúnyját létesíti, a mire gyönyörű példa Petur bán, némileg más viszonyok közt III. Rikárd. Bárcit a fájdalom haragja éleszti s csupán boszú köny-

nyíthat rajta, egyenes boszú menten minden más mellékérdektől. Ez az elkeseredés hangulata visszataszítóvá, könyörtelenné, durvává idomítja. Csak önmagával, önnön céljával törődik, más keservére siket, sőt felbőszül.

3. Állata őrzeni négy alabárdost:

„Lélek ez ajtón se' be se' ki! . . .“

„Hátha az anyja, szép huga már most

Jönne siratni?“ — „Vissza! neki;

Jaj, ki parancsom, élve, szegi!“

A fölgerjedés rohamosságával tesz rendeltetést a fölcsigázott kedély szigorúságával intézi a parancsot. Az ör lelke nyugalomban nem érti meg a fölindult meghagyás kizárólagosságát, természetes esze nem vonatkoztathatja azokra is, kik viszonyuknál fogva legközelebb állnak a meggyilkolthoz s e tekintetben joguk kérdéses nem is lehet, de azért mégis gondolkozóba esik; e rendeltet hangja kétséget támaszt benne s innen a féltőn habozó kérdés.

Az apa kiméletlen boszúvágya egyszersmind gyanakodó is, még pedig a rokon érzet tagadásáig. Mindenki benn gyilkost vagy bűntársat néz s az alkalmat, mely felfödözését előmozdíthatja, elszalasztani annyi volna, mint a bűnöst meggondolatlan könnyelműséggel szem elől veszteni. Az anyai, testvéri név neki nem záloga az ár-

tatlanságnak, vagy ha az, nem biztosítéka a gonosztevő el nem illanásának. Az anya és nővér halott nézése alkalmat szolgáltatathatna mások betolakodásának, mi a részvét jele gyanánt enyhítéskép hatna, de egyszersmind köztudomásra hozná a seb helyét, mivoltát, ejtése módját, mi ismét különféle magyarázatokat vonna maga után s a bűnöst óvatosságra, menekülésre sarkalná. Imígy megfontolva a dolgot, a mi a felháborodott lelkiállapotnak közönséges, bár hirtelen következménye szokott lenni, nem tűrheti az öreg Bárci még a rokoni sajnálat kifejezését sem, s innen van az a visszariasztó dühteli lakonismusa. Jellemzetessége a szaggatott, szenvedély kurtította szavakban nyilatkozik, a minek azonban nem szabad sem a gondolatok, érzelmek, sem a nyelv sajátosságával ellenkezőnek lennie. A miben azt hisszük, tévedt a költő.

A magyar beszéd, még legszélsőbb felindultságunkban sem ferdül ily megtört, megnyesett mondásokká: „lélek ez ajtón se be se ki“ vagy „vissza! neki.“ Minden lelki hangulatnak meg van a saját beszédmódja, de nem rovására a nyelv szellemének. Itt a költő túlságos jellemzetességre iparkodék, a miért botlott is. Azonkívül a rím keresett tisztasága is messzire csalta s ámbár ekkép a forma igen, nincs megmentve

a nyelv formája, a mi semmikép sem idézhet elő összhangot.

Megható ellentétet képez Bárci szilaj, erőszakos fájdalmával a nők megadó, csendes búbánata, mely kitérve az elől, titokban sirja gyászoló könnyeit. Senki sem tud Bárci szándékáról s így ők is, könnyük elrejtésével csupán keble tombolását kívánják szelidíteni a nélkül, hogy gyanítanak könnyük folyásának vagy visszafojtásának van-e kedvezőbb befolyása? Bárci, a ki sem az egyiket, sem a másikat nem vizsgálgatja, a ki sem a rokont sem az idegent nem tekinti, a ki palástolt határozatához neki iramlott szökéssel jutott, továbbra sem fontolgat, hanem rendel, még pedig a szenvedély biztos elszántságával.

4. Fojtva teremről rejti teremre
 Halk zokogását asszonyi bú. —
 Maga, pecséttel „hívja tetemre,“
 Kit szemre vesz, olyvként, sanda gyanú.
 Legyen a seb vérzése tanú.

S eddig terjed a ballada első része, hogy úgy mondjuk expositiója, mint a tragédiában, a hol a hős szabad akaratának megfogamzása, vajúdása után az eltökélés fokáig ér. Ezentúl a meggyőződés nyilvánulása nem többé szóban, hanem egyedül cselekvésben valósulhat. Az eszmél-

kedés nincs már helyén, tenni kell. S ha a ballada természete nem szorulna az elbeszélő részre, tüstént előttünk teremne Bárci a cselekvő hős; így azonban a költőnek az akarat végrehajtásához szükséges készülődést kell bemutatnia, a mi ismét a balladai szerkezet megszabottságával történik. Nem a készülődés ténye megy végbe előttünk, hanem kész eredménye tűnik elénk.

5. A palotát fedi fekete posztó,
 Déli verőn sem sűt oda nap;
 Áll a tetemnél tiszti pörösztó,
 Gyertya, feszület, kánoni pap;
 Sárga viaszfényt nyughelye kap.

E néhány vastag, de kiszámítottan oda vett vonás színdúsan bővöli elénk a tért, melyen a cselekvőnek lefolynia kell. A halott terme összes sajátságaival szemlélhető e csak vázolt rajzban. A ballada nem kedveli még elbeszélő szakaiban sem a nyugodt, kényelmes vagy épen terjengő előadást. E tulajdonságát a színpadnak a változatok közé eső rendezéséhez lehetne hasonlítani, még pedig olykép, hogy a mit a függöny mögött a színen siető gyorsasággal végeznek, azt végezi a költő előttünk még gyorsabb szavakkal, hogy az esemény folyamát oda nem illő késlekedés meg ne szakítsa. Az elhatározáson

alapuló cselekvés gátolása vagy tartóztatása a személyek tette iparkodó jellemvonásával jönne ellenkezésbe, a mi ellenmondás volna. De azért nem mellőzhető a balladában az elbeszélő versszak vagy legalább fölötte ritkán, minthogy a hely, körülmények és egyének rajza mással nem pótolható. Maga az esemény tova szövődő fonala is megkívánja azt. A személyek tettei hozzák ugyan létre az eseményt, mivel azonban nem minden tettet sorolhat fel a ballada vagyis személyeinek nem minden egyes tette fordul benne elő, azért a költőnek kell közvetítő gyanánt szerepelni és az elhagyogatott tetteket az elbeszélés alakjában összeillesztenie. Ne gondoljuk ide a főnnebbi elbeszélő versszakot s lesz-e ránk azzal a hatással e költemény, melylyel most van? A költő azonban így is ügyes takarékoszággal járt el. Nincs-e hézag ezen és az előbbi versszak között? Vajjon intézkedik-e Bárci a halott kiterítésében, a terem fölszerelésében, a pap oda rendelésében? Ezek mind oly dolgok, melyek nem követelik a megemlést, mivel a főesemény mellék részeiül maguktól érthetők. A ballada tehát az esemény folyamából és természetéből magyarázható tényeket átugorja s egybekapcsolásokat az olvasó képzeletére bizza, a mi az előadás s az esemény

kifejletének hatását csak növelheti. A ballada tragicus tárgya pedig megrendíteni akar.

A fölrettent indulat nem állhatja az ingadozást, a tartózkodó töprengést. A szenvedély határozata már a tett hírmondója, a mely elől csak külső eszközök tothatják vissza. Bárci egyéni akaratával azonban semmi sem dacolt, oly helyet foglalt el, melyre teljes uralma kiterjedék. Önszántától függe minden s haragja legparányibb izéig rezeghetett, üldözhetett. Ott képzeljük a síri terem lélekzetfojtó csöndjében a mogorva, villámszóró tekintettel, a boszúra kész, fájdalomdúlta apát egyetlen fimagzata ravatalánál. A sárga viaszgyertyák lángja reszketve lobog, panaszosan föl-föl serceg. A pap, az örök bátor-talan pillantása csak ritkán mer az ítéletlátó atya képére tévedni. A büntető igazság szelleme subog csak e halotti szobában. De mind ezt hirtelenében kell észrevennünk mert a boszú szava felhangzása nem tűri a szemlélgetést. Az apai kebel szörnyű bánata ily szózatban tör ki:

6. „Jöjjenek ellenségi, ha voltak!”

S ő e túlhevített állapotban még különböz-tet, észlelget, hasonlít. Gyermeke iránt való szeretete azt a gondolatot költi, hogy fiának nem lehet-tek ellenségei. A szülői vonzalom e gyöngéd

vonása enyhít a fölkorbácsolt vér zajgásán. S nem is engedi, hogy a hitt ellenségek maguk jelenkezzenek, ő szólitja elő vagy legalább rájuk fogja, hogy kik azok, mert más csak nem lehet fia gyilkosa?

Jő, kit az apja rendre nevez;

Hiába! nem indul sebe a holtnak

Állva fejénél az, vagy emez:

„Gyilkos hát nem ez . . . újra nem ez.“

A mely tünemény megint s még jobban feluszítja érzelmeit. E meglepő csalódás kínosan kételkedő zavarral tölti el s ki is fakad belőle ijesztőn:

7. „Hát ki? . . .“ riad fel Bárci sötéten.

Az a hivatlan sejtelem villan meg benne, hogy a gyilkost ily módon nem lesz képes kipuhatolni. Szíve gonosz sérelme pedig égetni fogja, míg rá nem talál s rá nem süti haragja bélyegét.

„Boszúlatlan nem foly ez ősi vér;

Ide a gyilkost! . . . bárha pecsétem,

Váddal az önnön szívemig ér:

Mindenki gyanús nekem, a ki él!“

S hogy e körülményre nem számított, mindenben gyilkost gyanít, a mit leginkább jellemez, hogy ellenségei után nem a közönyös népet, hanem fia barátait rendeli maga elé:

8. „Jöjjenek úgy hát ifjú baráti!“

Sorra belépdél sok dalia:

Fáj nekik a hőst vériben látni

S nem harc mezején elomlania.

Erre se vérzik Bárci fia.

Ezután már nem tesz különbséget, nem válogat, személyekkel nem törődik, a gyilkost lesi csupán. Eddig érdekelte volna a gonosztevő személye, minősége is, mert vágyakozék ismerni aljas kilétét annak, a ki fiába, példátlanul szeretett, daliás fiába merészelte mártani gyilkját; és okát is, a mely e gáztettet előidézte, mert fiát csak büntetlennek gondolható.

9. „Jöjjön az udvar! apraja, nagyja . . .

Jöjjön elő Bárc, a falu, mind!“

Megkönyezetlen senki se hagyja,

Kedves urára szánva tekint.

Nem fakad a seb könnyre megint.

A seb még sem vérzik, de ő sem hagy fel a vád alá helyezéssel s rá kerül a sor azokra, a kik csak szerethették a holtat. Ezt Bárci fájdalomának megkövülése is így hozza magával. A vizsgálat sikertelensége közben mindinkább le kelle szállnia magasra szökött hévmérsékének. Már nem ítél: elítélni akart.

10. „Jöjjön az anyja, hajadon huga!“

Künn a leány, már messze, sikolt;

Anyja reá rogy, öleli bugva :
 Mindre nem érez semmit a holt,
 Marad a tört vér — fekete folt.

Most már nincs más hátra mint az, a ki Benőt hugánál, meg anyjánál is jobban szeretette. Az apai szív rettentő harca elzúgott, keble a hiába való, eredménytelen nyomozásban megfá-súlt. Nem is annyira a gyilkost hajtja, mint inkább fogadásának belső intelmére hajol, még pedig idegeinek a hasadásig felvont feszültségére következő megcsappanással. Nem az érzelmek, a föltett szándék elgyöngült képzelete működik már csak benne, midőn az utolsó kísérletre is rá kényszerül. Megrögzött hite, — hogy a gyilkosnak elé kell kerülnie, — végerőlködése az, a mire most adja magát.

11. „Jöjjön utólszor szép szeretője,
 Titkos arája, Kund Abigél!”

Nem a gúnyolás kacagó hangján nevezi szép nek, nem a káröröm, a rajtakapás kielégített hatója mondja titkos arának s ha fia életében soha nem is egyezett volna e leánynyal való frigy-kötésbe, csúfot űzni jelenleg nem tudna e palástolt viszonyból. Ellenkezőleg: jóság, sajnálkozás rebeg szavaiból, hogy nem a vőlegény, hanem a

megundokított halotthoz vezetik; bocsánatkérés szól belőlük, hogy ily gyászesettel kell szerető szíve reményeit eltapodniok s őt is mint gyanúst, ki csak ártatlan lehet, ide vonszolniok. A válogatott „szép“ „titkos ara“ kifejezések nem lehetnek a keserű harag, az ingerült szomorúság nyilatkozatai. Vessük össze a 6. 7. és e két versornak hang és érzelembeli mivoltát s azonnal meggyőződünk ez állítás és felfogás helyességéről. Az emberi természet ily állapotban nem latolgatja a jó és rossz, a szép és rút tulajdonságok különbségét. Gonoszt lát az ilyenkor mind a szépben, mind a rútban. E jelenség csak a rokonszeny kifolyása, — de bűnhődése is Bárcinak az apának. Szenvedélye forgatagában feltolakodék büntető bírónak, az igazságszolgáltatás törvényszékebe rontott önhatalmilag — és egyszerű halandó volt, ki maga is tévedhet. A kinek tehát ennélfogva a halálítélet végrehajtásához joga nem volt. A tragédiában a jog ezen visszaélésével romlás, a legtöbb esetben megsemmisülés jár. Bárci a legérzékenyebben sujtó csapásban részesül. Mert mikor azt hitte, hogy ő fog büntetni, őt büntetik. Azt kell látnia, hogy a fiától sóváron szeretett Kund Abigél

Jö; — szeme villan s tapad a törre;
 Arca szobor lett, lába gyökér.
 Sebből pirosan buzog a vér.

12. Könnye se' perdül, jajja se hallik,
 Csak oda kap, hol fészkel az agy:
 Iszonyú az, mi oda nyilalik.

Abigél megjelenése mindent megmagyaráz:

Döbbenet által a szív ere fagy:
 „Lányom, ez ifjú gyilkosa vagy.“

Bárci, a rettentő boszúra fenekedő apa anyyira megborzad, hogy tiporni készült büntetése, erőtlen szavakba töredezik; mi több, a mit fia életében talán soha nem tett volna, lányának nevezi a magára vallott gyilkost, de még a büntetést sem mondja ki rá, hanem egyszerűen rá mutat, a mit úgylis mindenki tud, hogy ő a gyilkos. S épen a zabolátlan önkényű harag és váratlan engedékenység e megrázó ellentétében rejlik a részrehajlatlan igazság érvényesülése.

Balladánk expositiója kettős, minél fogva célja is annyi. Az egyik az apa boszújának kielégítése a gonosztevő felfödözésével, a másik a gyilkos bűnhődése a tett rábizonyításával. Az utóbbi már önmagában hordja a büntetés nemét. Emberi felfogás, közmegegyezés szerint: halál halállal lakol. Az előbbie a nyomozás és szándék

minőségében határozódik. A kettő közt a különbség csak az, hogy emez előmozdító eszköze amannak, mert enélkül amaz nem, vagy más módon teljesül. Abigél elvesztének súlyossága tehát vele szemközt nem csökken, sőt az apai kebel ziláltságának fejlődésében és nyilvánulásában fokozódik. Azt mondhatnók: e ballada tragédia tragédiában, csupán kifejletre térnek el, noha az apának érdes családkozása nem különben határos az örüléssel.

E ballada annyiban hasonló az Ágnes asszony címűhöz, hogy benne szintén mondanak ítéletet a bűnösre, de míg ebben a törvénytátás jogos, addig ott jogtalan. Ágnes asszony, mertérésében tébolyúl meg, Abigél számára még ez a kegyelem sincs meg. Ágnes asszony galád érzelmekből, Abigél sátáni tréfából lesz gyilkos. Ágnes tette iszonyú tudatán, Abigél tette szörnyű látásán örül meg. Semmit nem sejtve viszik a meggyilkolt elé őt, ki soha komolyan nem vetett számot magával, szerelmével, kinek e miatt semmi fogalma sem lehetett a történteokról s még kevésbbé, hogy ő oka nekik, a ki néhány órája még dévajkodék — bár szivethasítón a kiterítettel. Úgy járt, mint a kit jéghideg vízből tüzes kemencébe dobnak. Bámúlta a holtat s gondolt kedvesére. Látta a meggyilkoltat s emlékezett szerelmére. Esze

megakadt és eszmélni akart. Borzasztó ellentétbe sodródott.

13. Kétszeri mondást — mint lebüvölten —
Hallgat el,

s csak aztán így rebegi:

„Bárci Benőt én meg nem öltem
Tanúm az ég, s minden seregi!
Hanem a tört én adtam neki.“

A rémes látvány földhöz tapasztá s midőn ajka megnyílt, már nem volt ura eszének, noha könnyed vérű természete ekkor sem tagadja meg magát. Szava a legközönségesb mentegetődzés, tanu hívása a mindenkor kész s ilyen lényeknél szokásos esküdözés. A szerelmétől igazán áthattott teremtés jajveszékelve borúlna oda a holttestre, hogy ballépéseért önkeblét mardosva, vezekeljen. Hangját vesztené s csak fuldoklanék, míg eszméletlenül le nem rogya. Abigélnak könyje sem indul, a mi nőnél ily esetben a legnagyobb ritkaság és ily véralkatú lényben lehetetlenség, de épen ez tanuskodik a leghűbben ama rázkódásról, mely bensőjét megzavará. A könnyelműn, mindenén átsikló természetek hamar szánakoznak, megindúlnak, de ép oly gyorsan felejtenek is. A körülmények azonban változtatnak e törvé-

nyen. Az ily lények lobbanékony, rögtön felgerjedhető vérmérsékek azon tulajdonsággal is bír, hogy érzékenységük csak bizonyos határig árulja el ezen hajlandóságát, a mint azon túl éri az ily rendkívüli ráhatás, szellemi szervezetök megbomlik. Ez a jelenség forog fen Abigélnél is. Nem anhyira az esemény borzalmassága, mint inkább hatásának hirtelensége ragadja meg Abigél lelkét, tehát nem a bűnösség érzete, hanem a tett előidézésének megfoghatatlansága ingatja meg alatta a talajt. S így meg sem térhet, meg sem bánhatja vétkét, a mi Ágnes asszonyban pedig engesztel. Vallomása, hogy a tört ő adta Benőnek, már az örültségnek szózata, a mit szintoly egykedvűn kimond mint mentségét. Mi is a téboly? Érzéki vagy értelmi szervünk valamely szálának vagy tehetségének túlságos megfeszüléséből származó állapot, melyben természetünk alapja ugyanaz marad s csak bizonyos irányban tünteti fel hajlamaink rendellenes túlfokozottságát. Azért az örült nem is mutat másféle változást mint jelleme valamely sajátságának a végsőig való elszabadulását, rakoncátlanságát. A képzelgő magasra törőből világhódító, mindentudó bölcs, miniszter, király, isten; a szüntelen tanuló tudósból magába szálló, a világ rendjére nem ügyelő, mindig kutató és teremtő lángész lesz. Így van ez a többi

jellemtulajdonokkal is. Abigél hímezés-hámozás, lelkifurdalás nélkül meséli el, miként lőn oka Benő öngyilkosságának :

14. „Bírta szívem már hü szerelemre,
Tudhatta közöttünk nem vala. gát:
Unszola mégis szóval: „igenre,“
Mert ha nem: ő kivégzi magát.
Enyelgve adám a tört: nosza hát!“

A ledérség ugyanazon hánya-vetiségevel beszéli el csapodárságát, mint beszélt magával Benővel olthattlan szerelmű kedvesével. Azon nők-höz merném hasonlítani, a kik többfelé szeretik osztogatni kegyököt s nem a szívben keresik a valódi érzelmet, hanem a hódolók hízelgve-hajlongó seregében találják gyönyörüket; a kik egyik pillantásukkal vonzanak, a másikkal ugyanany-nyira visszalöknek, a szerint a mint szeszélyes hajlamuk vagy az új hódítás viszketege izgatja. S azután, ha komolyra hajlik a dolog, ők színlík a neheztelést s furcsálják viseletök okolását, helyes magyarázását és szemrehányásokkal sem röstelik illetni az áldozatot. Szakasztott mása vala ezeknek Abigél, csakhogy kacér hiúsága önmagát torolta meg. Örültségében is hű tükre lelkének, mely mind halálíg ugyanazon kebel-ölte, de önmagát is szüntelen vádoló igéktől fog visszhangozni.

Most is, hogy kitalálta ejteni, a végsőig megzavarodik :

15. S vadul a sébből a tört kiragadja
 Szeme szokatlan lángot lövel,
 Kacag és sír s fenvillogtatja
 S vércse-visongással rohan el.
 Vetni kezét rá senki se mer.

A legkeményebb csapás, melyet rá mérhetett a sors, de hisz ő is szívet zúzott szét s az igazság mindenkit egyenlőkép, érdeme szerint büntet vagy jutalmaz. A szépség, mely elcsábít, kecs eget és kacagva eltaszít, Abigélban romba dőlt.

- Oda kinn lefut a nyílt utca során,
 Táncolni, dalolni se szégyel;
 Dala víg: „Egyszer volt egy leány
 Ki csak úgy játszott a legénnyel,
 Mint macska szokott az egérrel.“

A kényes tárgy, melyet költőnk az észme kidolgozására választott, a kettős csomó, melyet vigyázva meg kelle fejtenie, imitt-amott nehézséggel járt és pedig alakilag meg tartalmilag; ez utóbbi főkép Bárci, az apa jellemének lélektani fejlődésében mutatkozik, midőn indulatának heve fokozatosan csökken s szinte a részvétig leszáll, a mit a költő nem elég kifejezően, nem elég észrevehetőn rajzolt. Nem kevésbé nélkülözzük Abigél rögtönös ijedtségéből származó lelki kuszáltságá-

ban azt a következetesen előálló lelki mozzanatot, mely tébolyának váratlan, de mégis támadó jellegét kölcsönöz.

Ez ellenvetések dacára költőnk e műve méltóképp sorakozik eddig megjelent balladáihoz, mert az eszme: a szerelmi önzés kacér hivalkodásának bűnhődése plasticusan domborodik ki az esemény körvonalalaiból s az alakok megkapó ecseteléséből.

1939/40 | 2886

1/b.

